

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

**İtaat ve İttiba Kavramlarının Anlamsal Çerçevesi ve Kur'an'da
Kullanımı***

The Framework of the Meaning and the Use of Obedience and Following Concepts in the Qur'an

Yazar / Author

Hamza SADAN

Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Niğde/TÜRKİYE

hamzasadan@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3448-3691>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi / Date of Receipt: 23/03/2020

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 17/06/2020

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2020

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June

Yıl/Year: 18 Sayı/Issue: 35 Sayfa /Page: 177-204

Atıf/Citation: Sadan, Hamza. "İtaat ve İttiba Kavramlarının Anlamsal Çerçevesi ve Kur'an'da Kullanımı". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2020), 177-204 <https://doi.org/10.35209/ksuifd.707832>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

---

* Bu makale, yazarın "Mekki ve Medeni Ayetlerin Semantik Çerçevesi: İtaat ve İttiba Kavramları Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

İtaat ve İttiba Kavramlarının Anlamsal Çerçevesi ve Kur'an'da Kullanımı*

Öz

Bu çalışma, zaman zaman aynı manaların verildiği “itaat ve ittiba” kavramlarının önce anlam bakımından çerçevesini sonra da bunların Kur'an'da kullanımını konu edinmektedir. Birbiriyle eş anlamlı olduğu düşünülen bu kavramlara aynı manaların verilmesi ayetlerin aktarılmasında bazı anlam kayıplarının olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu kavramların anlam farklılığının ayetlere yansımaları ve ayetlerdeki kullanımı merak konusudur. Bu bağlamda ilgili kavramların Mekkî ve Medenî ayetlerde ayrı ayrı kullanımı araştırmanın önemli aşamalarından biridir. Çünkü bu kavramların Kur'an'da genel kullanımının yanında Hz. Muhammed (s.a.v.) özelinde karşılaştırılması anlamsal farklılığın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. İtaat ve ittiba edilmesi istenen Hz. Muhammed olduğunda Mekkî ve Medenî ayetlerde herhangi bir farklılık söz konusu mudur? Yoksa her iki kavram Hz. Muhammed için hem Mekkî hem de Medenî ayetlerde aynı şekilde mi kullanılmıştır? Bütün bunların tespit edilmesi her iki kavramın Kur'an'da kullanımının boyutlarını ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, itaat, ittiba, Mekkî, Medenî, semantik.

The Framework of the Meaning and the Use of Obedience and Following Concepts in the Qur'an

Abstract

This study deals with the meaning of the concepts of “obedience and following” which are sometimes used with the same meanings and gives their use in the Qur'an. Giving the same meanings to these concepts causes some loss of meaning in the transfer of verses. Also, the reflection on verses of the difference of meanings related to these concepts and the use of the latter in verses is a

---

* Bu makale, yazarın “Mekkî ve Medenî Ayetlerin Semantik Çerçevesi: İtaat ve İttiba Kavramları Örneği” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

matter of curiosity. In this context, the use of these concepts both in the Meccan verses but also in the Medinan verses is one of the important stages of the research. Because besides the general use of these concepts in the Qur'ān, the data on the prophet Muḥammad (peace be upon him) will contribute particularly to the understanding of this semantic difference. Is there any difference between the Meccan and Medinan verses when it is the question of prophet Muḥammad? Otherwise, are both concepts used in the same way in both Meccan and Medinan verses for Muḥammad? Identifying all of these will reveal the dimensions of using both concepts in the Qur'ān.

Keywords: Tafsīr, obedience, following, Meccan, Medinan, semantics, meanings in the Meccan verses, meanings in the Medinan verses.

Giriş

İnsanlığın varoluşundan bu yana Allah'ın insanlarla iletişimi vahiyle ve bu vahiylerin içerisinde toplandığı ilahi kitaplar vasıtasıyla olmuştur. Bu iletişimin daha sağlıklı olması için kutsal kitapların dili, muhatablarının kullandığı dille paralellik göstermiştir. Vahiy halkasının sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerim de aynı çerçevede, gönderildiği toplumun diliyle indirilmiştir.

Kur'ân, cahiliye olarak nitelendirilen bir dönemde yaşamış Arap toplumuna indirilmiştir. Ancak Kur'ân'ın nazil olduğu bu toplumun diliyle inmesi, onun sadece o topluma ve o çağa hitap ettiğini göstermez. Bilakis o, kelamullah'tır ve her insana, her topluma, her çağa hitap eden evrensel bir mesajdır. Bundan dolayı onun her kelimesinin doğru bir şekilde anlaşılması için iç ve dış bağlamla bağlantılı olarak kavramsal tahlillerin yapılması önem arz etmektedir.

Bir metnin anlam örgüsünde kavramların çok büyük önemi vardır. Kur'ân insanlar tarafından anlaşılıp yaşanması için gönderilmiştir. Dolayısıyla onun anlaşılıp yaşanması da içerisinde mündemiç olan kelime ve kavramların anlaşılmasına bağlıdır. Kur'ân ilk muhatabları tarafından anlaşılıp hayata geçirilmiştir. Bu gün de

onun doğru bir şekilde anlaşılması, vahyin indiği dönemdeki muhataplarının kullandığı kelimelerin hangi anlamda kullanıldığını bilmekle irtibatlıdır.

Kavramlar canlı bir organizma gibi sürekli değişip gelişmekte, zamanla önceki anlamlarından farklılaşmaktadır. Bazen anlam genişlemesi bazen de anlam daralması yoluyla tarihi süreç içerisinde sürekli değişmektedir. Bu nedenle uzun bir zaman önce gönderilmiş olan Kur'an'ı günümüzdeki kavramlara yüklenen anlamlarla açıklamak bizleri doğru bir neticeye ulaştırmayabilir. Dolayısıyla o dönemde kelimelere yüklenen anlamların bilinmesine ihtiyaç vardır. Çünkü o dönemde kullanılan bir kavramın anlamı, aynı çağda kullanılan diğer kavramlarla doğrudan ilişki içerisinde. Ayrıca bu kavramlar arasında anlam ilişkisi bulunma ihtimali vardır.

Kur'an, muhatabın dilini, kavramlarını kullanırken çoğu zaman bu kelimelerin mefhumunu değiştirerek onlara yeni anlamlar yüklemiştir. Mesela cahiliye döneminde "küfr" kelimesi "örtmek, gizlemek ve nankörlük etmek" gibi anlamlarda kullanılırken Kur'an'da "iman" kelimesinin zıt anlamlısı olarak da kullanılmıştır.¹ Bunun gibi birçok kelimeye Kur'an'da daha önce taşımadığı yeni anlamlar yüklenmiştir. Bu nedenle Kur'an'ı doğru bir şekilde anlayabilmek için kelime ve kavramların Kur'an bağlamında kullanıldığı anlamın bilinmesi zorunludur. Kavramların tamamı bu şekilde çalışılırsa, Kur'an'ı doğru anlama amacına yönelik önemli bir hizmet ortaya konmuş olacaktır.

Bu çalışmada bütün bu noktaları dikkate almak suretiyle, itaat ve ittiba kelimelerinin etimolojisi üzerinde durularak temel anlamları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu sebeple öncelikle bu kavramların lügat anlamlarını açıklayan temel kaynaklara müracaat edilecek, daha sonra da itaat ve ittiba kavramlarının Kur'an içerisinde hangi bağlam ve anlamda kullanıldığı belirlenmeye çalışıl-

---

¹ Küfür kelimesinin anlamları için bk. Ragıb Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed el-İsfehâni, *el-Müfredat*, thk. Safvan Adnan Ed-Davûdi (Beyrut: Daru'l-Kalem- ed-Daru's-Şamiyye, 1412/1992), 714-716.

lacaktır. Bu şekilde her iki kelimenin anlamsal olarak birbirinden farklı yönleri, Mekki ve Medeni ayetlerde kullanım açısından ne gibi farklılıkların olduğu tespit edilecektir.

Kur'an'da kelimelerin ve kavramların bazen birden çok anlamda kullanıldığı gibi bazen de birden fazla kelimenin birbirine yakın anlamda kullanıldığını görüyoruz. Burada eş anlam değil de yakın anlam ifadesini kullanmamızın sebebi, kelimeler arasında tam bir anlam birliğinin olmasının söz konusu olmadığı, en azından bazı nüans farklılıklarının olduğu düşüncesidir.² Çünkü kelimelerin temsil ettiği anlamsal yapı, türetilmiş olduğu kök ve ortaya konma amacı genellikle birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu nedenle eş anlamlı gibi gözükken kelimelerden hangisinin kullanılacağını belirlemek, sözü muktezayı hale uygun olarak söyleyenler için önem arz etmektedir. Muktezayı hale uygun kullanımın en önemli örneği Kur'an'dır. Çünkü Kur'an'ın, her şeyi yaratan ve en iyi şekilde bilen Allah'ın kelamı olması, onda geçen kelimelerin ve kavramların en uygun şekilde yerli yerinde kullanıldığı anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, birbirine yakın anlamda kullanılan itaat ve ittiba kavramlarının Kur'an içerisinde bağlama göre hangi anlamlarda kullanıldığı önemli bir husustur.

İtaat ve ittiba kavramlarının incelendiği bu araştırmanın amacı, genellikle birbirinin eş anlamlısı olarak kabul edilen iki sözcüğün anlam olarak herhangi bir farklılığının olup olmadığının araştırılmasını ve bu bağlamda her iki kavramın Kur'an'da kullanımının boyutlarını ortaya koymaktır.

Netice olarak, Kur'an'da kullanılmış olan kavramların anlaşılmasında, nazil olduğu dönemdeki kullanımını tespit etmek önemli olduğu kadar, Kur'an'da, hangi bağlam içerisinde kullanılmış ol-

---

² Örneğin bir dilde eş anlamlı kelimelerin olmadığı düşüncesinde olan âlimlerden bazıları şunlardır: İbnu'l-Arabi, Ebü Bekr b. el-Anbari, İbnu Kuteybe, Ebü Hilâl el-Askeri, er-Râğib el-İsfahâni. Mesela İsfahâni, tek bir dilde eş anlamlılık olamayacağını, iki farklı dilde olabileceğini söylemektedir. Geniş bilgi için bk. Zeki A. Elbaghdadi, "Eşanlamlılık Olgusu ve Eşanlamlı Kelimelerin Arapça Öğretimindeki Yeri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Haziran 2012), 160.

duğunu tespit etmek de önem arz etmektedir. Bu ise, bir kelimenin Kur'an'daki bütün kullanımlarının dikkatli bir şekilde incelenmesi ve nüzul ortamlarının göz önünde tutulmasıyla mümkün olabilir. Bu çalışma ifade edilen ilkeler çerçevesinde yapılacaktır.

1. İtaat ve İttiba Kavramlarının Anlamları ve Karşılaştırılması

1.1. İtaat Kavramının Anlamı

İtaat kelimesinin kendisinden türemiş olduğu “t-v-‘a” (ط-و-ع) kökü çeşitli bablarda türetilerek farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Sülası olarak “طاع” fiili birinci babdandır. Bazılarına göre müteaddi olmayıp sadece lazımdır, harf-i cerle mefulunü alır.³ Dil bilimcilerin çoğuna göre kelime, hem müteaddi hem de lazım fiil olarak kullanılmaktadır ve lazım fiil olarak kullanıldığında genellikle “ل” harf-i ceriyle müteaddi yapılmaktadır.⁴ “طاع”, temelde “inkiyat” yani, boyun eğmek anlamına gelir. “طاع” fiilinin mastarı ise “طوعاً”dır. Bu şekilde mastar olarak kullanıldığında kelime temel anlamından biraz farklılaşarak “isteyerek” anlamına gelir ve “istemeyerek,” manasındaki “كَرْهًا” kelimesinin zıt anlamlısı olur.⁵ Bununla birlikte “طوعاً” temel anlamından tamamen kopmuş değildir. Çünkü “zorla olmaksızın itaat ederek” anlamına gelen “جَاءَ فُلَانٌ طَائِعًا غَيْرَ مُكْرَهٍ” cümlesinde “طَائِعًا” kelimesiyle anlamlandırılmaktadır.⁶ İf’âl babında (أطاع) kullanıldığında anlamı sülasisiyle hemen hemen aynıdır ve genel olarak boyun eğmek, itaat etmek manalarına gelir. Mastarı ise itaat anlamına ge-

³ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdi el-Basrî, *Cemheratü'l-Lüga*, thk. Remzi Münir Be'lebeki (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1987), 2/917.

⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzibü'l -Lüga* thk. Muhammed Avd Merab (Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-Arabî, 2001), 3/66; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tacü'l-Lüga ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdu'l-Gafur Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1990), 3/1255; İs-fehâni, *Müfredat*, 529.

⁵ Bununla ilgili olarak Âli İmran 3/83, Tevbe 9/53, Ra'd 13/15 ve Fussilet 41/11. ayetlere bakılabilir. Örneğin Ra'd 13/15. ayeti şöyledir: “وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا” (Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölge-leri de sabah akşam Allah'a boyun eğer.)

⁶ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzur el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dar Sader, 1414/1994), 8/240.

len “إطاعة” şeklindedir. “طاعة” kelimesi ise “أطاع” kelimesinden isimdir.⁷ Kelime istifâl babında (استطاع) kullanıldığında “güç yetirmek anlamına” gelir. İstifâl babından mastarı (استطَاعَةُ) ise “fiilin kendisiyle ortaya çıktığı şeyin varlığı (güç)” anlamına gelir. Tahkik ehline göre ise “insanın bir fiili yapmasını sağlayan” manasına gelir ve bu şu dört şeyle mümkün olur: Niyet, tasavvur, tesir ve fiil; aletle yapılan bir şey ise alet. Ne zaman bu dört unsur bir kişide mevcut olursa kişi, *güç yetiren*; mevcut değilse *aciz* olarak nitelenir.⁸ Bu dört unsur ancak bir insan için kullanılabilir. Bu nedenle “استطَاعَةُ” insan özelinde kullanılmaktadır. Yukarıda geçen “طاعة” ve aynı anlama gelen “قُدْرَة” kelimeleri ise genel olarak kullanılmaktadır ve insanların dışındaki varlıkları da kapsamaktadır.⁹ “طاع” fiili tefa’ul babında (تَطَوَّعَ) kullanıldığında “kendisine farz olmayan bir şeyi kendi arzusuyla yapmak”,¹⁰ ve “nafileler gibi mecbur olmadığı bir şeyi gönüllü olarak yapmak” anlamlarına gelir.¹¹ Bir de te’fil babında (طَوَّعَ) tabi olmak, boyun eğdirmek, itaat ettirmek, kolaylaştırmak, cesaretlendirmek, yardım etmek gibi anlamlara gelmektedir.¹² Yine infiâl babında (أنطاع) ve mufâale babında (طَوَّعَ) kelime genel olarak temel anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır.¹³

Bu başlık altında “ط-و-ع” kökünden değişik türevleri yer almaktadır. Bununla birlikte bu kökten burada yer verilmeyen birçok kelime lügatlerde yer almaktadır. Burada amaç söz konusu kelimenin hangi bablarda hangi anlam değişikliklerine uğradığını belirlemek ve bu şekilde anlam alanını ortaya koymaktır. Zaten yukarıda yer verilenlerin dışında bulunan diğer türevler hangi baktan türetilmişse o babın genel anlamını taşıyacaktır.

⁷ Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, 3/66; Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk ez-Zebidî el-Bilgrâmî el-Hüseynî, *Tâcu’l-Arus min Cevâhiri’l-Kamus*, thk. Komisyon. (b.y.: Dâru’l-Hidaye, ts.), 21/462.

⁸ İsfehânî, *Müfredat*, 530; Zebidî, *Tâcu’l-Arus*, 21/464.

⁹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 8/242; Zebidî, *Tâcu’l-Arus*, 21/464.

¹⁰ Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, 3/66.

¹¹ İsfehânî, *Müfredat*, 530; Zebidî, *Tâcu’l-Arus*, 21/464.

¹² Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, 3/66.

¹³ Zebidî, *Tâcu’l-Arus*, 21/462.

Yukarıda verilen anlam alanı, “ط-و-ع” kökü hakkında önemli bilgiler vermektedir: “ط-و-ع”nin temel anlamı “boyun eğmek, itaat etmek”tir. Diğer bablardaki türevleri aslında söz konusu temel manayla ilişkilidir. Mesela tefa’ul babı (تَطَوَّعَ) için yukarıda zikredilen anlam, sülasisinin mastarı olan ve isteyerek anlamına gelen “طَوْعًا” kelimesinin anlamıyla benzeşmektedir. Aslında her iki kelime de “طَوْع”nin temel anlamı olan “boyun eğmek, itaat etmek” manasını yansıtmaktadır. Çünkü insan gönülden, içinden gelerek itaat ederse istediği bir işi yapmış olacaktır. Bu nedenle bazı sözlüklerde “طَوْعًا” kelimesi “طائِعاً” “itaat eden/isteyen” olarak anlamlandırılmıştır.¹⁴ Kelimenin diğer türevleri de bu şekilde değerlendirilebilir.

“طَاعَ”nın Arap dilinde kullanımıyla ilgili şu örnekler verilebilir: “Sürekli kötülükler yapıp iyi olmayan davranışları alışkanlık haline getirmiş olan bir kimse” için “فَلَانٌ طَوْعُ الْمَكَارِهِ”; “yumuşak başlı, idare edilmesi kolay at” için “فَرَسٌ طَوْعُ الْعِنَانِ”;¹⁵ aynı şekilde “uysal deve” için “امْرَأَةٌ طَوْعُ”; “kocasına boyun eğip itaat eden kadın” için “نَاقَةٌ طَوْعُ الْقِيَادِ”; “dili ona uymuyor, onu doğrulamıyor” anlamında “لِسَانُهُ لَا يَطْوَعُ”; “emrine amadeyim, sana boyun eğiyorum” anlamında “أَنَا طَوْعُ”; “gönlüm beni onun (o kadının) arzularına yöneltti, kalp ona boyun eğdi ve hiç karşı gelmedi” anlamında “وَقَدْ قَادَتْ فُؤَادِي فِي هَوَاهَا، ... وَطَاعَ”; “لَهَا الْفُؤَادُ وَمَا عَصَاهُ”.¹⁶

Ayrıca Me’ad kabilesini öven bir beyitte de itaat kelimesinin bu anlamını bulmaktayız: “Me’ad kabilesinin savaşlarda silahı oktur; efendiler ve liderler de ona boyun eğler” anlamında “سِنَانٌ مَعَدٌّ فِي ... وَقَدْ طَاعَ مِنْهُمْ سَادَةٌ وَدَعَائِمُ الْحُرُوبِ أَدَاتُهَا، ... وَقَدْ طَاعَ مِنْهُمْ سَادَةٌ وَدَعَائِمُ الْحُرُوبِ أَدَاتُهَا” ifadesi kullanılmaktadır. Yine “ağaçlardaki meyvelerin olgunlaşıp devşirilecek hale gelmesi ve otlağın genişleyip her yerinden hayvanların otlamasına imkân vermesi” anlamında “أَطَاعَ لَهُ الْمَرْتَعُ”; “ağaç ve hurma meyvesini verdi, devşirilmeye imkân verdi” anlamında “أَطَاعَ النَّخْلُ وَالشَّجَرُ”; “ot ve diğerleri, kendisini yiyen hayvana engel olmadı (boğun eğdi)” anlamında “وَعَيْرُهُ”

¹⁴ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 3/66.

¹⁵ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 3/67-68; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/241.

¹⁶ Bu şiirde “طَاعَ”nın zıt anlamlısı olarak “عَصَا” kelimesi kullanılmıştır.

”أَطَاعَ النَّبْتَ“ cümleleri kullanılmıştır.

Bunların dışında “yaprakların kendisine itaat ettiği çekirgeler” anlamında “جَرَادٌ قَدْ أَطَاعَ لَهُ الْوَرَاقُ”¹⁷; “onun sözünde giderse ona itaat etmiş” anlamında “فَإِذَا مَضَى لِأَمْرِهِ فَقَدْ أَطَاعَهُ”¹⁸ ifadesi kullanılmıştır. Bu cümlelerin her birinde kullanılan “أَطَاعَ” kelimesi, kök anlamı olan itaat etmek manasına dayanmaktadır.

Buraya kadar konumuzun merkezinde yer alan “أَطَاعَ” kelimesinin türediği kök olan “طَاعَ” hemen hemen aynı anlamda kullanıldığına dair örnekler verildi. Ancak her ikisi arasında birtakım anlam farklılıkları da bulunmaktadır. Sözlükler genellikle bu anlam farklılığını belirtmişlerdir. “طَاعَ” boyun eğmek, tabi olmak anlamlarına gelirken “أَطَاعَ” bir emri yerine getirme, emre itaat etme anlamına gelmektedir.¹⁹

1.2. İttiba Kavramının Anlamı

İttiba kelimesinin kendisinden türemiş olduğu “تَبِعَ” genel olarak peşinden yürümek, takip etmek, arkasından ya da birlikte gitmek,²⁰ izlemek, peşine düşmek, uymak²¹ gibi anlamlara gelmektedir. Bir kimsenin başkasına tabii olması bazen cismen bazen örnek almakla bazen de bir emri yerine getirmekle olmaktadır.²² Kelime “bir emri yerine getirmek” anlamında kullanıldığında itaat kelimesinin eş anlamlısı olmaktadır.²³

İf'al babında (أَتَّبَعَ) izlemek, yakalamak, yetişmek,²⁴ peşi sıra gelmek, komutasına vermek, tabi kılmak, ikinci dereceye koymak gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca “bir gurup seni geçtiklerinde onlara yetişmek” anlamında kullanılmıştır. “أَتَّبَعَ” kelimesi “فَأَتَّبَعُوهُمْ

¹⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 8/241.

¹⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 8/240.

¹⁹ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 3/66; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 8/240.

²⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 8 /27; Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz fi Letaiifi'l-Kitabi'l-Aziz*, İhyai't-Türasi'l-İslamiyye (Kâhire: İhyai't-Türasi'l-İslamiyye, 1996), 2/ 293; Zebîdî, *Tacü'l-Arus*, 20/372.

²¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 8/27.

²² İsfehânî, *Müfredat*, 162; Firûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, 2/293.

²³ İtaat ve ittiba kelimelerinin temel anlamları farklı olmakla birlikte bazı durumlarda eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

²⁴ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 2/167.

”مُشْرِقِينَ”²⁵ ayetinde olduğu gibi “birine kötülük yapmak için onu takip etmek” anlamında da kullanılmıştır.²⁶

İftial babında (اتَّبَعَ) sülasisi gibi birlikte gitmek, bir adamın arkasından gitmek anlamlarına gelmektedir. Benzer şekilde “bir topluluk sana uğrayıp beraberce gitmek” anlamında kullanılmaktadır. “اتَّبَعَ” ve “اتَّبَعَ” şu cümlede bir arada kullanılmıştır: “مَا زِلْتَ أَتَّبِعُهُمْ حَتَّى أَتَّبِعْتَهُمْ” yetişinceye kadar onları takip edeceğim. Burada “اتَّبَعَ” izlemek, takip etmek anlamında; “اتَّبَعَ” ise yetişmek (أَدْرَكَ) anlamında kullanılmıştır. Leys ise “اتَّبَعَ” ve “اتَّبَعَ”nın aynı anlamda olduğunu söylemektedir.²⁷

Tefa’ul (تَطَاوَع) babında bir şeyin peşinden aralıklarla başka bir şeyin gelmesi, birinin başka bir kişinin hizasında veya peşinde takip etmesi anlamında kullanılmaktadır.²⁸

Kelime içerisinde istemek, talep etmek anlamlarını da barındırmaktadır. Dolayısıyla İsra sûresinin 69. ayetinde geçen “ثُمَّ لَا تَجِدُوا” “لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا” tebia kelimesi “مطالبا” olarak, “sonra, bundan dolayı kendinize (intikamınızı almak için) bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız” şeklinde anlamlandırılmıştır.²⁹ Yine Bakara sûresinin 178. ayetinde geçen “فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ” ittiba kelimesi “المطالبة بالدية” olarak anlamlandırılmıştır. Bu durumda ayet, “diyeti örfe uygun olarak talep edin” şeklinde de anlamlandırılmıştır.³⁰

²⁵ Şuarâ 26/60. Anlamı: “Firavun ve adamları gün doğarken onları takibe koyuldular.”

²⁶ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 2/167.

²⁷ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 2/167.

²⁸ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 2/167.

²⁹ Ferra, “تَبِيعًا” kelimesini bu anlama uygun olarak “طالباً” (peşine düşen/arayan) olarak (Yahyâ b. Ziyâd el- Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf Necati& Muhammed Ali Neccar& Abdül Fettah İsmail (Mısır: Daru'l-Misriyye), 2/127), Ebu Ubeyde de “من يتبعنا لكم تبيعة ولا طالباً لنا بها” (Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, *Mecazü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Fuad (Kâhire: Mektebetü'l-Hanci, 1381/1962), 1/435.) şeklinde açıklamıştır.

³⁰ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 2/168. Öldürülenlerin kisası ile ilgili Bakara suresinin 178. ayetinin “فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ” bölümü müfessirler tarafından iki şekilde anlaşılmıştır: Birincisi, “Kimin kardeşinin (maktulün) diyetinden bir şey geri kalmış olursa” şeklindedir. İkincisi, “her kime (öldüren kimseye), kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir şey bağışlanırsa” şeklindedir. (Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/94; Taberi, *Camîu'l-Beyan*, 3/370). “Hemen arkasından gelen cümle (فَاتَّبَاعْ بِالْمَعْرُوفِ) de iki şekilde anlaşılmıştır. Birincisine göre,

İttiba kelimesi sözlük olarak izlemek, takip etmek, birlikte gitmek, bir adamın arkasından gitmek, peşine düşmek, uymak gibi anlamlara geldiği anlaşılmaktadır. Ancak bunlar bizzat cismen olabileceği gibi örnek almakla ve emre itaat etmekle de olabilir. Kelimenin, birini takip etmek, peşine düşmek gibi anlamları, tabi olan kişinin kendi isteği ile takip ettiğini/örnek aldığını göstermektedir. Zira birinin peşine düşüp onu takip etmek ancak takip edenin gönülden istemesinin ve içinden gelen bir güdülenmenin sonucunda olabilir.

1.3. İtaat ve İttibanın Karşılaştırılması

Müslümanların temel kaynağı ve Hz. Muhammed'in en büyük mucizesi olması nedeniyle Kur'an hakkında çok değişik çalışmalar yapılmıştır. Ayetleri oluşturan kelime ve yan cümleciklerin, cümle içerisindeki konumu, kelimelerin anlamları, sözlük çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Kur'an'ı anlamak için yapılan çalışmalardan biri de kelime ve sözcüklerin birbiriyle karşılaştırılmasıdır. Kelimelerin birbiriyle karşılaştırılması da diğer çalışmalar gibi İslam'ın erken dönemlerinden itibaren başlamış olup bu amaca hizmet eden müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Askeri'nin (ö. 395/1004), "el-Furûku'l-Lugaviyye" isimli eserini örnek olarak zikredebiliriz. Dolayısıyla bu çalışma bir anlamda Askeri'nin bu eserini esas alan bir çalışma niteliğindedir.

İtaat kelimesi genellikle bir emre uyulması için kullanılmaktadır. Emre uyma iradeye dayanmak durumundadır.³¹ İradesiz yapılan itaat, itaat olarak değerlendirilemez. Çünkü emir veren kişi ya

---

cümle maktulün velisine (Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/94; Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 3/370) ikincisine göre katile (Bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdi el-Basrî, *en-Nüketü ve'l-Uyun* (Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, ts., *Nüket*), 1/230) racidir. Buna göre cümlenin anlamı "o kimse (maktulün velisi) örfü uyarak geri kalanı istesin" ve "öldüren diyeti vermede ona hakkaniyetle uymalı" şeklinde olmaktadır. Genelde ilk dönem müfessirleri birinci anlamı vermişlerdir. Bu, yukarıda ittibanın anlamıyla ilgili olarak sözlüklerin vermiş olduğu istemek/talep etmek açıklamasıyla örtüşmektedir. "öldüren diyeti vermede ona hakkaniyetle uymalı" şeklinde verilen anlam, fazla yaygın değildir.

³¹ Ebü Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Kâhire: Daru'l-İlim ve's-Sekafe, ts.), 221.

da makamın muhatabından istediği, bilinçli olarak bu emri yerine getirmesidir. Bu nedenle kulun Allah'a karşı sorumluluklarında yani ilahi buyruklara itaat etme hususunda bilinçli/iradeli fiiller dinen iyi ya da kötü olarak değer kazanırlar. Ancak her iradeli yapılan, itaat değildir. İtaat dışında ibadet, ahlaki davranışlarımız gibi iradeli yaptığımız birçok fiillerimiz bulunmaktadır.

İtaat kelimesinin temel anlamı inkıyattır. İnkıyat boyun eğmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla itaat bir emre, otoriteye ve güce boyun eğmek demektir. Bu yüzden bize göre itaat kelimesi ast-üst ilişkisini ve mertebeyi gerekli kılmakta ve kişinin kendi dışındaki bir unsura boyun eğmede etkisini gösteren müeyyide, yaptırım, zorlama gibi kavramları da içerisinde barındırmaktadır.

Peşinden yürümek, takip etmek, arkasından ya da birlikte gitmek, izlemek, peşine düşmek, uymak gibi anlamları içerisinde barındıran ittiba kelimesi ise daha çok kişinin içinden gelerek bir unsura uyması manasına gelmektedir. Dolayısıyla ittiba, duygu ve düşünceleri onunla uyum içerisinde olmasından dolayı kişinin tabi olduğu unsuru takip etmesi, ona kendi hür iradesiyle uymasındır. İttiba, içerisinde beğenmeyi, razı olmayı, kabul etmeyi ve onaylamayı barındırmaktadır.

İtaat ve ittiba kavramları bir unsura uymak anlamında birbirine benzemekte ancak itaat kelimesi daha çok emir verme yetkisi olan bir unsura, onun bu yönü göz önünde bulundurularak uymayı; ittiba ise herhangi bir unsura kendisine uygun gelmesinden dolayı, isteyerek uymayı ifade eder. Dolayısıyla itaat "dışsal bir gereksinim sebebiyle uymak" ittiba da "içsel eğilimleri nedeniyle uymak" anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu kelimelerin karşılığı verilirken bu anlam farkı gözetilerek verilmeli, itaat kelimesi için "boyun eğmek ve itaat etmek", ittiba kelimesi için "uymak, tabi olmak" anlamları verilmelidir. Aksi takdirde her iki kelime aynı kabul edilecek ve kelimelerin aralarındaki anlam farkı ortadan kalkmış olacaktır.

Diğer taraftan her iki kelimenin kesiştiği ve ayrıştığı noktalar bulunmaktadır. Kesiştiği noktalar şunlardır: Bazen ittiba bir emir verme yetkisi olan bir otoriteye uyma şeklinde de olabilir. İttiba bir

otoriteye uymak, kişinin dışsal bir baskı olmaksızın ancak kendi isteğiyle yöneldiği durumlarda kullanılmaktadır. Tam bu noktada ittiba, itaatle kesişmektedir. Dolayısıyla bir kişinin, emir verme yetkisi olan zata, gönülden bağlılığı sonucunda kendi isteği ve arzusu ile uyması durumunda hem itaat hem de ittiba kavramları kullanılabilir. Bu ortak nokta dışında her iki kelime birbirinden temel anlamı itibariyle farklılık göstermektedir. Kelimelerle ilgili olarak yukarıda verdiğimiz anlamsal çerçeve bu durumu göstermektedir.

Her iki kelimenin ayrıştığı noktalar ise şunlardır: İtaat kelimesi bir emre, otoriteye, güce ve üst konumda olan bir zata boyun eğmek için kullanılmaktadır. Bundan dolayı itaat kelimesinin kullanılması, üst konumdaki kişiler için geçerlidir. İttiba ise, az önce de ifade ettiğimiz gibi, hem alt hem de üstler için kullanılabilir. İttiba, dış baskı olmadan kişinin inanç, beğenme, kabul etme ve onaylama gibi içinden gelen bir duygu-düşünce sonucunda başka birine uymayı ifade etmektedir. Buna mukabil itaat, görünüş itibariyle dışsal bir zorlama ile birine boyun eğmeyi ifade etmekle birlikte, boyun eğen kişinin bunu içten gelen bir duygu-düşünce ile yapıyor olması da mümkündür. (İtaat, bu noktada ittiba ile kesişmektedir.)

İtaat kelimesinde bir güce boyun eğmek anlamı olduğu için, itaat edilenin daha çok Allah, melek, peygamber veya gücü elinde bulunduran herhangi bir insan gibi, zatı olan varlıklar için kullanılması söz konusudur. İttiba ise, hem zatı olanlar hem de zatı olmayanlar için kullanılmaktadır. Dolayısıyla ittiba Allah, peygamber, herhangi bir insan veya şeytan gibi zatı olan unsurlar için kullanıldığı gibi kible, din, yol, hak, batıl, heva, zan, şehvet gibi zatı olmayan unsurlar için de kullanılmaktadır.

2- İtaat ve İttiba Kavramlarının Kur'an'da Kullanımı³²

2.1. İtaat Kavramının Kur'an'da Kullanımı

Kur'an'da itaat edilmesi ve itaat edilmemesi istenenlere baktığımızda bunların daha çok kişi/zatı olan bir varlık olduğunu ya da zatı olan varlıkların özellikleriyle ilgili olduğunu görüyoruz. “اتَّبِعْ” maddesinden türeyen “اتَّبِعْ” ise hem varlıklar için hem de bazı soyut durumlar için kullanılmıştır. Yani “اتَّبِعْ” Allah, resuller, Hızır (a.s.)' gibi zati olan varlıklara uyulması istenmesinin yanında heva, zan, şeriat, vahiy ve kitap gibi zati olmayan, soyut olan durumlara uyulması veya uyulmaması istenmektedir. Bu ayrımı daha detaylandırmak ve desteklemek için ayetlerde, “اطِيعْ” fiiliyle itaat edilmesinden bahsedilen unsurlar; aynı şekilde “اتَّبِعْ” fiiliyle kendisine tabi olunmasından bahsedilen unsurların neler olduğuna toplu bir şekilde bakmakta fayda vardır.

İtaat kelimesinin “ط-و-ع” kökünden geldiğini, Kur'an'da bu kökten türemiş olan başka kelimelerin de kullanıldığını ancak bu kelimelerin itaat anlamında kullanılmadığını, daha değişik anlamlarda kullanılmış olduğunu ifade etmiştik. Bu minvalde bu çalışma-

³² İtaat ve ittiba kavramlarının bazen biri bazen her ikisi dikkate alınarak yapılan başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1. Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Hasan Sugü tarafından hazırlanan “Kur'an'da İtaat” isimli yüksek lisans tezi. 2. Erciyes Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Alaattin Türkoğlu tarafından hazırlanan “Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed'e İtaat” isimli yüksek lisans tezi. 3. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Sebehattin Turan tarafından hazırlanan “Kur'an'da İtaat Kavramı” isimli yüksek lisans tezi. 4. Furat Akdemir tarafından hazırlanan “Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti” isimli makale. Bu çalışmaların her biri konuyu farklı açılardan değerlendirmiştir. Bizim bu çalışmamız ise itaat ve ittiba kavramlarının Mekki ve Medeni ayetlerde kullanımının farklılaşmış olduğunu ve her iki kelimenin temelde farklı anlama geldiğini ve her iki kavramın Hz. Muhammed için kullanımını konu edinmesi bakımından zikredilen çalışmalardan farklılaşmaktadır. Ayrıca İtaat ve ittiba kavramlarının Kur'an'da kullanımını inceleyen ve anlamlarının karşılaştırılması noktasında farklı telakki ve değerlendirmeler ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin bk. İsmail Karagöz, “Diyabet Dergi | Diyanet - Aylık Dergi - Aile - Çocuk - İlmi Dergi - Bülten”, erişim: 01 Mayıs 2020, <https://dergi.diyabet.gov.tr/makaledetay.php?ID=10731>. Ayrıca bk. Fatih Orum, “KÖK | Kur'an'da İttibâ Kavramı”, erişim: 01 Mayıs 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=MTspBCrjyUw>. Bizim çalışmamız burada yapılan değerlendirmelerden aynı şekilde itaat ve ittiba Mekki ve Medeni ayetler olarak Hz. Muhammed bağlamında incelemesi yönüyle farklılaşmaktadır.

da “ط-و-ع” kökünden türemiş olan ve itaat etmek anlamına gelen if’âl babından “أطاع” fiili ve onun değişik kalıplardaki tasrihi konu edilmektedir. Kur’ân’da bu kavram tespit edebildiğimiz kadarıyla toplam 74 yerde fiil olarak kullanılmıştır. “طَاعَةٌ” şeklinde isim olarak ise üç yerde geçmektedir. İtaat kelimesinin ittiba kelimesiyle karşılaştırılması, her iki kelimenin benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak açısından önemlidir. Bu bağlamda şu değerlendirmeler yapılabilir: İtaat kelimesinin fiili olan “أطاع”, gücü elinde bulunduran bir otoriteye ve bu otoritenin emrine itaat etmeyi ifade ettiğini belirtmiştik. Muhataba göre yaptırım gücü, emir verme yetisi bulunan kişi ve makamlar için kullanılmaktadır. Bu nedenle Kur’ân’da itaat edilmesi istenenler genellikle güç ve otorite sahibi olabilecek zatı olan varlıklardır. Kur’ân’da en çok Allah’a ve Resulüne itaat etmek ifadesi geçmektedir. Bunun yanında diğer peygamberlere, anne baba, kocaya, ulu’l-emre ve savaş emrine itaat edilmesi istenmektedir. Kâfirlere, münafıklara, Allah'ın indirdiklerinden hoşlanmayanlara, aşırı gidenlere, şeytanın dostlarına, yalancılara, müşriklere ve firavuna ise itaat edilmemesi istenmektedir.

2.1.1. İtaat Kavramının Mekî Ayetlerdeki Kullanımı

Mekî ayetlerde “t-v-‘a” (ط-و-ع) kökünden itaat anlamında isim sadece bir yerde geçmektedir. O da “itaat edilen” anlamında “مُطَاعٌ” kelimesidir.³³ Bunun dışında kullanılan isimler itaat etmek dışında başka anlamlar taşımaktadır.³⁴ Mekî ayetlerde itaat kelimesi verilen istisna dışında tamamen fiil olarak kullanılmıştır. Fiiller içerisinde de en yaygın kullanılanı “أَطِيعُونِ” (bana itaat edin) kelimesidir. Ancak bana “itaat edin” cümlesi Hz. Muhammed’e değil tamamen önceki peygamberlere aittir.

Yine Mekke’de inen ayetler de “أَطَاعَ” fiilinden tasrif edilen di-

³³ Tekvîr 81/21 ayetinde geçmektedir: مُطَاعٌ تَمَّ أَمِينٌ (O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür)

³⁴ “Kerhen/istemeyerek” kelimesinin zıt anlamlısı olarak “isteyerek” anlamında طَائِعِينَ kelimesi Fussilet Sûresi 11. ayette aynı anlama gelen طَوْعًا kelimesi ise Ra'd Sûresi 15. ayet ile Fussilet Sûresi 11. ayette olmak üzere iki yerde geçmektedir.

ğer kelimelerde de hiçbir şekilde Hz. Muhammed'e itaat etmeyi emreden bir ifade bulunmamaktadır. Hatta Hz. Muhammed'e itaat etmeyi emretmenin dışında ona itaat etme vurgusu bile yapılmamıştır. Diğer bir deyişle “أَطَاعَ” fiili ve bu fiilden tasrif edilen diğer fiillerin nesnelere (kendisine itaat edilmesi veya itaat edilmemesi belirtilenler ya da herhangi bir şarta bağlananlar) arasında Hz. Muhammed bulunmamaktadır. Daha açık bir şekilde söylenecek olursa Mekki ayetlerde Hz. Muhammed'in başkalarına itaatinden bahsedilmekte veya başkalarına itaat etmesi yasaklanmakta³⁵ ancak Hz. Muhammed'e itaat edilmesi ifade edilmemektedir. Mekki ayetlerde kavminin kendisine itaat etmesini isteyen peygamberler arasında Hz. Nuh,³⁶ Hz. Hud,³⁷ Hz. Salih,³⁸ Hz. Lut,³⁹ Hz. Şuayb,⁴⁰ Hz. İsa⁴¹ ve Hz. Harun⁴² sayılabilir. Mekki ayetlerde on bir yerde bu peygamberlerin kavimlerinden, kendilerine veya emirlerine itaat etmelerini istemelerinden bahsedilmektedir.

Mekki ayetlerde çeşitli unsurlara itaat edilmesi genellikle olumsuzlanmakta ya da bir şarta bağlı olarak yasaklanmaktadır. Altı farklı ayette Hz. Muhammed'in değişik unsurlara itaat etmemesi emredilmektedir. Bu unsurlar; kâfirler,⁴³ yalancılar,⁴⁴ kalbi Allah'ı anmaktan gafil kılınanlar,⁴⁵ çok yemin eden değersizler,⁴⁶ müşrikler ve Alak sûresinde⁴⁷ isim zikretmeden, “namaz kılarken bir kulu en-

---

³⁵ En'am 6/116; Kehf 18/28; Furkân 25/52; Kalem 68/ 8-9; İnsân 76/24; Kalem 68/10-14; Alak 96/19; Alak 96/8-18.

³⁶ Şuarâ 26/110; Nuh 71/3.

³⁷ Şuarâ 26/126.

³⁸ Şuarâ 26/144; Şuarâ 26/150; Mümin 23/34.

³⁹ Şuarâ 26/163.

⁴⁰ Şuarâ 26/179.

⁴¹ Zuhruf, 43/63.

⁴² Tâhâ 20/90.

⁴³ Furkân 25/52.

⁴⁴ Kalem 68/ 8-9.

⁴⁵ Kehf 18/28.

⁴⁶ Kalem 68/10-14. Bu ayette geçen kişinin Hz. Peygamber'e mal vermesi karşılığında onun dininden dönmesini isteyen Velid b. Muğire olduğu rivayet edilmektedir. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 3/386-387.

⁴⁷ Alak 96/19.

gelayan” diye bahsedilen Ebu Cehil’dir.⁴⁸ Allah Teâlâ, Hz. Muhammed’in özellikle bu altı unsura itaat etmesini yasaklamıştır. Ayrıca bir ayette de “Eğer yeryüzündekilerin çoğuna itaat edersen onlar seni Allah yolundan saptırırlar.”⁴⁹ şeklinde zikredilerek Mekke döneminde önde gelen birçok kişiye itaat etmemesi istenmektedir.

Mekkî ayetlerde itaat edilmesi yasaklananlar arasında, Allah’a şirk koşmaya zorlaması durumunda, anne-baba da zikredilmiştir. Aynı anlamdaki iki ayette önce anne-babaya iyilik yapılması emredilmiş, hemen arkasından anne babaya itaat edilmemesi için onların Allah’a şirk koşmaya zorlamaları şartı getirilmiştir.⁵⁰ Yine bir yerde de Firavun’un küçük düşürmüş olduğu kavminin kendisine itaat ettiği bildirilmektedir.⁵¹ Bu ayet itaat ettirmek için muhataba baskı müeyyide uygulanabildiği yani dışsal bir zorlamanın söz konusu olduğu izlenimini vermektedir.

Görüldüğü üzere Mekke döneminde nazil olan ayetlerde Hz. Peygamber’in başkasına itaat etmesi yasaklanırken ona itaat edilmesinden bahseden herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Ayrıca onun dışında önceki peygamberlerden birçoğu hakkında halkının kendilerine itaati emredilmektedir. Dolayısıyla Mekkî ayetlerde Hz. Muhammed dışında birçok peygambere itaatten bahsedilirken ona itaatten bahsedilmemesi kayda değer bir durumdur.

2.1.2. İtaat Kavramının Medeni Ayetlerdeki Kullanımı

Mekkî ayetlerde itaat kavramının fiil ve isim olarak kaç yerde kullanıldığını, itaat kelimesinin geçtiği ayetleri ve kimlere itaat edilmesinin istenip istenmediği üzerinde duruldu. Bu bölümde de Medenî ayetlerde itaat kelimesi aynı çerçevede incelenmeye devam edilecektir.

Medenî ayetlerde itaat kelimesi 49 yerde fiil olarak 3 yerde de isim olarak geçmektedir. Fiiller içerisinde de en çok, Mekkî ayetlerde

⁴⁸ Bk. Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsa İbn Ebi Zemeneyn, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîz* (Kahire: Daru'l Fârûki'l-Hadise, 1423/2002), 1/148.

⁴⁹ Kehf 18/28.

⁵⁰ Bk. Ankebût 29/8; Lokman 31/15.

⁵¹ Zuhruf 43/54.

sadece bir defa geçen emri hazır çoğul sıygası olan “أَطِيعُوا” (itaat ediniz) fiili geçmektedir ve toplam 19 kez tekrarlanmıştır. Bu kelimenin çok tekrarlanmış olması, Mekkî ayetlere göre Medenî ayetlerde “itaat ediniz” buyruğu muhataplara daha fazla yönlendirilmiş olmasındandır. Hz. Muhammed’in Mekke döneminde henüz emretme konumunda olmayışı buna mukabil Medine döneminde siyasi bir gücü temsil etmesi bu durumun nedenlerinden biri olabilir.

Medenî ayetlerde itaat edilmesi istenen veya istenmeyen değişik unsurlar bulunmaktadır. Birçok ayette Allah’a ve/veya Resulü’ne itaat edilmesinden bahsedilmiştir. Bunların bir kısmında Allah’a ve/veya Resulü’ne müminlerin itaati bizzat emredilmekte⁵² diğer bir kısmında⁵³ ise emir sıygası kullanılmaksızın müminlerin itaat ettiği bildirilmektedir. Bir grup ayette⁵⁴ ise Allah ve Resulü’ne itaat şart cümlesi içerisinde geçmekte bu şartların da değişik cevapları bulunmaktadır. Ayrıca Allah ve Resulü ile birlikte bir de ulu’l-emre⁵⁵ ve kadınların kocalarına⁵⁶ itaat edilmesini emreden ayetler bulunmaktadır.

Yine bazı ayetlerde de müminlerin dışındaki çeşitli inanç gruplarının Allah ve Resulü’ne itaatinden bahsedilmektedir. Bunlar ehli kitap,⁵⁷ münafıklar,⁵⁸ kâfirler⁵⁹ ve bedeviler⁶⁰ gibi çeşitli gruplardan teşekkül etmektedir.

Medenî ayetlerde itaat edilmesi istenenler yanında itaat edilmemesi istenen ya da itaat edilmesi yasaklanan kâfir ve münafık⁶¹ gruplar da söz konusudur.

Medenî ayetlerde en çok tekrar eden kelimelerden biri de ta-

---

⁵² Nûr 24/56; Âl-i İmrân 3/132; Mâide, 5/92; Tegâbün 64/12; Enfâl 8/20; Enfâl 8/1; Muhammed 47/33; Ahzâb 33/33; Enfâl 8/46; Mücâdele 58/13.

⁵³ Tevbe 9/71; Nûr 24/51; Mâide 5/7.

⁵⁴ Ahzâb 33/70-71; Nûr 24/52; Nisâ 4/80; Nisâ 4/13; Nisâ 4/69.

⁵⁵ Nisâ 4/59.

⁵⁶ Nisâ 4/34.

⁵⁷ Nisâ 4/46; Âl-i İmrân, 3/32.

⁵⁸ Nisâ 4/64; Nûr 24/54; Nûr 24/47.

⁵⁹ Ahzâb 33/66-67.

⁶⁰ Hucurât 49/14; Fetih 48/16-17.

⁶¹ Ahzâb 33/1; Ahzâb 33/48; Âl-i İmrân 3/149; Âl-i İmrân 3/168.

mamı Medenî ayetlerde bulunan ve toplam 8 yerde geçen “أَطَعْنَا” (itaat ettik) fiilidir ki bu fiil en çok kullanılan “أَطِيعُوا” (itaat ediniz) fiilinin cevabı niteliğindedir. Bu durumdan, yine Peygamberimizin Medine’deki konumu nedeniyle muhataplarından “itaat ettik” demelerinin istendiği ve onların itaat etmeye yönlendirildiği sonucu çıkarılabilir. Ancak neye itaat edildiği ayetlerde açık değildir. Dolayısıyla bu ayetlerde “itaat ettik” ifadesinin nesnesi Allah Teâlâ olabileceği gibi Hz. Peygamber veya vahiy ayrı ayrı ya da bunların tamamı olabilir.

Dikkat çeken diğer bir husus da itaat kelimesi “طَاعَةٌ” şeklinde isim olarak sadece Medenî ayetlerde kullanılmasıdır. Bu kelimenin isim olarak sadece Medenî ayetlerde geçmesi ve Mekkî surelerde yirmi beş yerde itaat kelimesi geçerken Medenî surelerde kırk dokuz yerde geçmesi, Medine döneminde, itaat vurgusunun daha fazla olmasının bir sonucu olabilir.

2.2. İttiba Kavramının Kur’ân’da Kullanımı

Sözlüklerde “اتَّبَعَ” kavramının türetilmiş olduğu “تَبِعَ” maddesinden ortaya çıkmış birçok kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerden çoğu Kur’ân’da kullanılmıştır. Ancak tamamı, bu çalışmada göz önünde bulundurduğumuz gibi, “birisine tabi olmak, uymak” anlamına gelmemektedir. Genellikle kelimenin sülasisi olan “تَبِعَ” ve if’al babından “اتَّبَعَ” fiilleri bütün müştaklarıyla bu anlamda iken, if’al babından “اتَّبَعَ” türevleriyle, asıl anlamını taşımakla birlikte farklı anlamlarda kullanılmıştır.⁶²

Tespitimize göre “تَبِعَ” maddesinden gelen 171 kelime, 160 farklı ayette geçmektedir. Bu kelimelerden 13’ü isim geriye kalan 158’i fiil olarak geçmektedir. Fiiller içerisinde de en çok kullanılanı “اتَّبَعَ” kalıbından gelen fiillerdir. Ayrıca 171 kelimedenden 116’sı Mekkî ayetlerde 55’i ise Medenî ayetlerde geçmektedir.

Kelimeyle ilgili verilen bu genel istatistik, Kur’ân’da “تَبِعَ” maddesinden türemiş olan kelimelerin yaygın olarak kullanıldığını gös-

⁶² Kur’ân’da tabi olma anlamı dışında kullanılan kelimeler de bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı “اتَّبَعَ” kelimesidir.

termektedir. Dolayısıyla ittiba; iman, ittika ve itaat gibi Kur'an'da kullanılan anahtar kavramlardan biridir. Bu nedenle kelimenin nasıl kullanıldığı, kimlere tabi olunmasının emredildiği ve yasaklandığı, tabi olunması emredilenlere uyulması durumunda neler elde edileceği, tabi olunması yasaklananlara uyulması durumunda ortaya çıkacak sonucun neler olacağı gibi kelimeyle ilgili detaylar ayetler içerisinde bildirilmektedir.

Kelimenin detaylandırılması ise, bir önceki bölümde itaat kavramında olduğu gibi, Kur'an'da böyle yaygın bir kullanıma sahip olması sebebiyle, çeşitli yönlerden tasnif edilmesini zaruri kılmaktadır. Çalışmanın odak noktasının, itaat ve ittiba kavramlarının birbiriyle kıyaslanması, "Mekke ve Medine'de Hz. Muhammed için her iki kelime açısından farklı bir kullanım olmuş mudur?" sorusunun cevabının araştırılması oluşturmaktadır. Bu nedenle ittibayla ilgili ayetler, önce Mekkî sonra Medenî ayetler olarak iki ana başlık üzerinde durulacak, daha sonra da ittibanın nesnesine yani kime tabi olunacağına göre değerlendirilecektir.

2.2.1. İttiba Kavramının Mekkî Ayetlerdeki Kullanımı

Yukarıda ittiba kelimesine dair istatistiksel bilgiler verilirken 171 kelimedenden 116 tanesinin Mekkî ayetlerde geçtiği belirtilmişti. Bu da kelimenin yaklaşık 2/3'sinin Mekkî ayetlerde kullanıldığı anlamına gelmektedir. Bir önceki bölümde itaat kavramıyla ilgili istatistiksel bilgiler verilirken toplamda 74 yerde geçtiği, bunlardan 25'inin Mekkî, 49'unun Medenî ayetlerde olduğu ifade edilmişti. Bu da itaat kavramının yaklaşık 2/3'sinin Medenî ayetlerde kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla her iki kelimenin yoğunlukta kullanıldığı dönem birbirinden farklıdır.

Bu bilgiler ışığında genel olarak Mekke döneminde "tabi olma"; Medine döneminde "itaat etme" vurgusu yapıldığı söylenebilir. Bunun nedeni, itaatın daha çok ast üst ilişkisini ve mertebeyi gerekli kılması, ittibanın ise daha çok emir, otorite olmaksızın gönüllü olarak, içten bağlanmayı ifade etmesidir. Mekke döneminde Hz. Peygamber'in henüz siyasi otoriteye sahip olmaması ve bu imkâna Medine döneminde kavuşması, itaat ve ittiba kelimelerin Mekkî ve

Medenî ayetlerde farklı yoğunlukta kullanılmasına neden olmuştur.

Mekkî ayetlerde ittibanın nesnesi olarak geçen unsurları yani kendisine tabi olunmasından bahsedilen kişi ve kavramları özetleyecek olursak, bunların şunlardan oluştuğunu söyleyebiliriz: Mekkî ayetlerde Hz. İbrahim'in dini,⁶³ Firavun'un kavminden iman eden bir adam,⁶⁴ Allah,⁶⁵ peygamberler⁶⁶ (Hz. Muhammed,⁶⁷ Hz. İbrahim,⁶⁸ Hz. Nuh,⁶⁹ Hz. Musa ve Hz. Harun,⁷⁰ Hz. Şuayb⁷¹), Hz. Musa ve Hz. Hızır,⁷² vahyin değişik ifadeleri⁷³ (vahiy,⁷⁴ ayetler,⁷⁵ hidayet,⁷⁶ Kur'an, Kitap, Nur ve Zikir), davetçi (İsrafil),⁷⁷ müminler, Heva,⁷⁸ bozguncuların yolu,⁷⁹ bilmeyenlerin yolu,⁸⁰ kâfirlerin yolu⁸¹ şeytanın adımları,⁸² şeytan,⁸³ heva/arzu,⁸⁴ zan,⁸⁵ malı ve çocuğu ancak kendi hüsrânını artıran kimse,⁸⁶ refah,⁸⁷ sihirbazlar,⁸⁸ şairler⁸⁹ gibi kişi ve kavramlar ittiba edilmesinden bahsedilmektedir. Bunlardan bir

⁶³ Nahl 16/123.

⁶⁴ Mümin 40/38.

⁶⁵ Yûnus 10/35.

⁶⁶ A'râf 7/158; Meryem 19/43; Yâsin 36/20-21.

⁶⁷ Şuarâ 26/215; A'râf 7/157; Yûsuf 12 108; Furkân 25/8; İsrâ 17/47; Tevbe 9/42; Tevbe 9/117.

⁶⁸ İbrâhîm 14/36.

⁶⁹ Hûd 11/27; Şuarâ 26/111.

⁷⁰ Kasas 28/35; Tâhâ 20/92-93.

⁷¹ A'râf 7/90.

⁷² Kehf 18/66.

⁷³ En'âm 6/106; Yûnus 10/109; A'râf 7/3; Zümer 39/55; Lokmân 31/21; En'âm 6/155; En'âm 6/153.

⁷⁴ A'râf 7/203; Yûnus 10/15; Ahkâf 46/9.

⁷⁵ Tâhâ 20/134; Kasas 28/47.

⁷⁶ Tâhâ 20/47; Kasas 28/57; Tâhâ 20/123.

⁷⁷ Tâhâ 20/108.

⁷⁸ En'âm 6/150; Şûrâ 42/15; Sâd 38/26.

⁷⁹ A'râf 7/142.

⁸⁰ Yûnus 10/89.

⁸¹ Ankebût 29/12

⁸² En'âm 6/142.

⁸³ Hicr 15/42; Sebe' 34/20; A'râf 7/18; İsrâ 17/63; Sâd 38/85; Hac 22/3.

⁸⁴ En'âm 6/56; Ra'd 13/37; Mü'minûn 23/71; Kehf 18/28; Tâhâ 20/16; Kamer 54/3; Kasas 28/50; Rûm 30/29

⁸⁵ En'âm 6/116; Yûnus 10/66; Yûnus 10/36; En'âm 6/148; Necm 53/28; Necm 53/23.

⁸⁶ Nûh 71/21.

⁸⁷ Hûd 11/116.

⁸⁸ Şuarâ 26/40.

⁸⁹ Şuarâ 26/224.

kısımında(bazı peygamberler ve vahiy gibi) tabi olunması emredilmekte bir kısmında (şeytan, heva ve zan gibi) ise yasaklanmaktadır.

Mekkî ayetlerde “Emre uymak” için ittiba kelimesinin kullanıldığı ayetler de bulunmaktadır. Bu ayetlerde Firavun’un emrine⁹⁰ ve inatçı her zorbanın emrine⁹¹ uyulduğundan bahsedilmektedir. “emir” bir otorite tarafından verildiği için itaat kelimesiyle kullanıldığını açıklamıştık. Burada olduğu gibi kelimenin ittiba ile birlikte kullanılması, itaat ve ittiba kelimesinin kesiştiği noktaların olduğunu göstermektedir.

2.2.2. İttiba Kavramının Medenî Ayetlerdeki Kullanımı

Yukarıda kelimeye dair istatistiksel bilgiler verilirken 171 kelimeden 116 tanesinin Mekkî; kalan 55 tanesinin ise Medenî ayetlerde geçtiği belirtilmişti. Bu 55 kelimenin 50’si fiil, 5 tanesi de isim olarak bulunmaktadır. Kelimeler içerisinde en çok kullanılanı da “اتَّبَعُوا” fiilidir.

Tebia maddesinden türemiş olan kelimelerin Medenî ayetlerde kullanımını Mekkî ayetlere oranla yaklaşık olarak 1/3’dir. Dolayısıyla Mekkî ayetlere göre Medenî ayetlerde ittiba kelimesi daha az kullanılmıştır.

Tabi olmakla ilgili kelimelerin istatistiksel verileri, kelimelerin Mekke ve Medine döneminde nicelik olarak farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak kelimelerin anlam bakımından kullanımını hem Mekkî hem de Medenî ayetlerde birbiriyle tamamen aynıdır. Anlam olarak aynı olmakla birlikte vahyin muhataplarının farklılaşması sebebiyle genel olarak anlamın muhatap bakımından bağlamının değiştiği görülmektedir. Ayetleri incelediğimizde Mekke döneminde muhatap olarak ayetlerin bağlamı genellikle Mekkeli müşrikler iken Medine döneminde münafıklar ve ehli kitap olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla hem Mekkî hem de Medenî ayetlerde tabi olunması olumlu görülen unsurlarda benzerlik görülürken tabi olunmaması istenen unsurlarda farklılıklar görülmektedir. Mekke

---

⁹⁰ Hüd 11/96-97.

⁹¹ Hüd 11/59.

döneminde Mekkeli müşrikler ve onların bazı özellikleri ön plana çıkarken Medine döneminde münafıklar ve ehli kitap ön plana çıkmaktadır.

Medenî ayetlerde tabi olunması istenen unsurlar şunlardan oluşmaktadır: Hz. Muhammed⁹², vahiy,⁹³ İbrahim⁹⁴ ve dini,⁹⁵ Hz. İsa,⁹⁶ hüda,⁹⁷ müminler,⁹⁸ Allah'ın rızası, hakk,⁹⁹ kible,¹⁰⁰ muhacir ve ensar,¹⁰¹ savaşa katılanlar,¹⁰² müminlerin yolundan başkası,¹⁰³ bâtıl¹⁰⁴ ve heva,¹⁰⁵ din (Yahudilik),¹⁰⁶ ehli kitabın dinleri ve havası,¹⁰⁷ Şeytan,¹⁰⁸ şeytanın adımları,¹⁰⁹ heva,¹¹⁰ şehvet,¹¹¹ Allah'ı gazaplandıran şeyler,¹¹² kendilerine tabi olunan kimseler¹¹³ ve müteşabih.¹¹⁴

Sonuç

Mekkî ve Medenî ayetlerde, itaat ve ittiba kelimelerinin, her iki dönemin şartlarına göre, anlamsal yapısı dikkate alınarak kullanıldığını görmekteyiz.

İtaat ve ittiba kelimelerinin Mekkî ve Medenî ayetlerde Hz. Muhammed bağlamında kullanımı farklılık arz etmektedir. Bunun

⁹² Âl-i İmrân 3/31; Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/20; Enfâl 8/64.

⁹³ Bakara 2/170; Ahzâb 33/2

⁹⁴ Âl-i İmrân 3/68.

⁹⁵ Âl-i İmrân 3/95; Nisâ 4/125.

⁹⁶ Âl-i İmrân 3/53-55; Hadid 57/27.

⁹⁷ Bakara 2/38. Ayette “هُدًى” kelimesi tefsirlerde peygamber, kitap nebi, vahiy (beyan) olarak açıklanmaktadır.

⁹⁸ Âl-i İmrân 3/167. Savaş hususunda müminlere tabi olmaktan bahsedilmektedir.

⁹⁹ Muhammed 47/3.

¹⁰⁰ Bakara 2/145.

¹⁰¹ Tevbe 9/100.

¹⁰² Fetih 48/15.

¹⁰³ Nisâ 4/115.

¹⁰⁴ Muhammed 47/3.

¹⁰⁵ Bakara 2/145.

¹⁰⁶ Âl-i İmrân 3/73.

¹⁰⁷ Bakara 2/120.

¹⁰⁸ Bakara 2/102; Nisâ 4/83.

¹⁰⁹ Bakara 2/168; Bakara 2/208; Nûr 24/21.

¹¹⁰ Nisâ 4/135; Máide 5/48-49; Máide 5/77.

¹¹¹ Nisâ 4/27.

¹¹² Muhammed 47/28.

¹¹³ Bakara 2/166-167.

¹¹⁴ Âl-i İmrân 3/7.

nedenlerinden biri itaat ve ittiba kavramlarının taşıdığı temel anlamın farklı olması ve diğeri de Mekke ve Medine dönemlerinde Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu konumdur. Hz. Peygamber Mekke döneminde müşrikler karşısında, yöneten değil de onlar tarafından yönetilmeye çalışılan bir kişi olarak görülmekteydi. Bu konumundan dolayı müşrikler, özellikle dinle ilgili konularda çeşitli istek ve arzulara bulunmaktaydılar. Kabul etmedikleri zaman Müslümanlara işkence ve baskılar yapmaktaydılar. Bütün bunlar Mekke müşriklerin Mekke'nin yönetimini ellerinde bulundurmasından ve Müslümanların azınlıkta ve güçsüz bir durumda bulunmasından kaynaklanmaktaydı. Peygamber'in ve Müslümanların bu otoriter baskılara karşı koyma güçleri yoktu ve sonunda Mekke'den Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardı. Mekke dönemine mukabil Medine döneminde *Medine Sözleşmesi*yle birlikte siyasi bir güç elde ettiler. Bu siyasi gücün de başında Hz. Peygamber bulunmaktaydı. Medine'de toplumsal barışın sağlanmasından sonra kazanılan savaşlarla daha da güçlendiler. Dolayısıyla hicretten geriye Mekke döneminin ilk yıllarına doğru uzaklaştıkça Hz. Peygamber ve Müslümanların zayıfladığını; hicretten, Medine döneminin sonlarına doğru gidildikçe de güçlendiklerini görüyoruz. Bu nedenle birbiriyle farklı iki dönem içerisinde ayetler nazil olmuştur.

Hz. Peygamber'in bu iki farklı dönemdeki konumundan dolayı itaat ve ittiba kelimesinin kullanımında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Her iki dönemde itaat ve ittiba kelimeleri kullanılmıştır, ancak Mekke döneminde Hz. Muhammed için itaat kelimesinin kullanılmasını sağlayacak ortam oluşmamıştır; bu yüzden Mekke'de onun hakkında ittiba kelimesini içeren ayetler nazil olmuştur. Arzu edilen ortam Medine döneminde sağlandığı için ittiba ile birlikte itaat kavramının da kullanıldığını görmekteyiz.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz: İtaat ve ittiba kavramları Mekke ve Medine ayetlerinde Hz. Peygamber'in konumuna uygun olarak kullanıldığı bir gerçektir. Mekke döneminde Hz. Muhammed için itaat kelimesi kullanılmamışken Medine döneminde birçok ayette Hz. Peygamber'e itaat edilmesinden bahsedilmiştir. Bunun nedeni

Hız. Peygamber'in Mekke ve Medine dönemlerindeki konumudur. Hız. Muhammed'in peygamberliği, iki ortamda farklı bir durumu ifade etmektedir. Yani, semantik açıdan söylersek, Mekke'de "Allah'ın Resulü" ifadesinin anlamı ile Medine'de kullanılan aynı ifade, birbirinden farklılaşmıştır. Bu farklılığı bize gösteren ipucunu, Mekki-Medenî ayetlerdeki değişimde ve itaat ve ittiba kavramlarının kullanımında bulabilmekteyiz. Dolayısıyla, *Allah'ın Rasulü* ifadesi Mekke'de, *kendisine ittiba edilmesi gereken* bir zatı işaret ederken, Medine'de, *hem ittiba hem de itaat edilmesi istenen* bir kişinin vasfı olmuştur.

Kaynakça

- Akdemir, Furat. "Kur'an'da İtaat Kavramı Ve Peygambere İtaatin Mahiyeti". KADER Kelam Araştırmaları Dergisi 11 / 1 (Ocak 2013), 425-442.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Şur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*. thk. Ali Abdü'l-Barî Atıyye. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415/1995.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûku'l-Lugaviyye*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kâhire: Daru'l-İlim ve's-Sekafe, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Basım, 1985.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh Tacü'l-Lüğa ve Sthahu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdu'l-Ğafur Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990.
- Elbaghdadi, Zeki A.. "Eşanlamlılık Olgusu ve Eşanlamlı Kelimelerin Arapça Öğretimindeki Yeri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (01 Haziran 2012), 143-174.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. *Tehzîbü'l-Lüğa*. thk. Muhammed Avd Merab. Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2001.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd. *Meani'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf Necati& Muhammed Ali Neccar& Abdül Fettah İsmail. Mısır: Daru'l-Mısriyye, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Mu-

- ammed. *Basâiru zevi't-Temyîz fî Letaifi'l-Kitabi'l-Aziz*. Kâhire: İhyai't-Türasi'l-İslamiyye, 1996.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî. *Cemheratü'l-Luga*. thk. Remzi Münir Ba'lebeki. Beyrut: Daru'l-İlm Li'l-Melayin, 1987.
- İbn Ebi Zemeneyn, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsa. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*. Kahire: Daru'l Fârûki'l-Hadise, 1423/2002.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dar Sader, 3. Basım, 1414/1994.
- İsfehânî, Ragıb Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed. *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. Beyrut: Daru'l-Kalem- Ed-Daru's-Şamiyye, 1412/1992.
- Karagöz, İsmail. "Diyanet Dergi | Diyanet - Aylık Dergi - Aile - Çocuk - İlmi Dergi - Bülten". Erişim: 01 Mayıs 2020. <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=10731>.
- Karagöz, Mustafa. "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci". *Bilimname* 14 (2008), 7-33.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüketü ve'l-Uyun*. Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*. thk. Ahmet Ferit. Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Orum, Fatih. "KÖK | Kur'an'da İttibâ Kavramı". Erişim: 01 Mayıs 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=MTspBCrfjyw>.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Camîu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî. *Mecazü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Fuad. Kâhire: Mektebetü'l-Hanci, 1381/1962.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*. thk. Komisyon. b.y.: Dâru'l-Hidaye, ts.

**The Framework of the Meaning and the Use of Obedience
and Following Concepts in the Qurān**

Summary

This study focuses on the difference of meaning in Meccan and Medinan verses. The dictionary work was done about the words obedience and following. Within this work is seen that these words have different meanings and usage even if they are used one in place of the other in general. Generally, obedience means the act of fulfilling the order of a person who is in the position of commanding willingly or unwillingly; as for the concept following, it means the acts of following voluntarily a person, watching and taking an example. Therefore, although the obedience concept has, in terms of meaning, the alienation of the person to an authority, the concept following has the meaning of the own will of the person.

In the Meccan and Medinan verses, we see that the words obedience and following are used according to the conditions of both periods, taking into account the semantic structure.

In the Meccan and Medinan verses, we note differences about the use of the words obedience and following in the context of the prophet Muḥammad. One of the reasons for this is that the basic meaning of the concepts of obedience and following is different, and the other is the location of the prophet Muḥammad (peace be upon him). In Mecca, the prophet Muḥammad was seen against the polytheists, he was seen not as a ruler person but as a person to be ruled by them. Because of this position, the polytheists made various requests and desires, especially on religious issues. When they were not accepted, they tortured and pressured Muslims. All this was due to the fact that the Mecca polytheists had the rule of Mecca and that the Muslims were in a minority and weak state. The prophet Muḥammad and the Muslims had no power to resist these authoritarian pressures, and eventually, they had to migrate from Mecca to Medina. Compared to the Mecca period, in the Medina period, they gained political power with the Medina Convention. The prop-

het Muḥammad was at the head of this political power. After the social peace in Medina, they got stronger with the victorious wars. Therefore, we note a gradual weakening of the prophet Muḥammad and Muslims from the first years of the Mecca until the period of the hegira and their increasing power from the hegira period until the end of the Medinan period. For this reason, the verses were contested in two different periods.

Due to the position of the prophet Muḥammad in these two different periods, there were differences in the use of the word obedience and following. The words of obedience and following were used in both periods, but there were no conditions for the prophet Muḥammad to use the word following. So only the verses containing the word following were revealed in Mecca. These conditions were provided during the Medina period, we see also that the concept of obedience was also used together with reputation.

While the word of the Messenger of Allāh pointed to a person who should be followed in Mecca, it became in Medina the name of a person who wanted to be obeyed. Due to the difference in this position of the prophet Muḥammad, a meaningful change has occurred between the ways of following him in Mecca and in Medina. Since there was no obedience in terms of representing political power in the Meccan period, the concept of following had to bear this in it.

Keywords: Tafsīr, obedience, following, Meccan, Medinan, semantics, meanings in the Meccan verses, meanings in the Medinan verses.